

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

ЗАПОРІЗЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Юридичний факультет

Кафедра кримінального права та правоохоронної діяльності

КРИМІНОЛОГІЯ

**КОНСПЕКТ ЛЕКЦІЇ З ТЕМИ 2:
«КРИМІНОЛОГІЧНІ ТЕОРІЇ ТА КОНЦЕПЦІЇ»**

Конспект лекції підготувала: Плутицька
К. М., к.ю.н., доцентка, доцентка кафедри
кримінального права та правоохоронної
діяльності Запорізького національного
університету

Запоріжжя — 2025

ТЕМА 2. КРИМІНОЛОГІЧНІ ТЕОРІЇ ТА КОНЦЕПЦІЇ

«Історія людства – в основному історія ідей»

Герберт Джордж Уеллс, англійський письменник

План:

I. Зародження кримінологічної думки. Теологічні погляди на злочинність і на злочинця.

II. Періодизація історії кримінології.

III. Кримінологічні ідеї класичної школи.

IV. Кримінологічні ідеї позитивістського періоду.

V. Неокласична школа кримінології.

V. Сучасна школа кримінології.

VI. Історичний розвиток кримінологічної науки на території сучасної України.

II. Зародження кримінологічної думки. Теологічні погляди на злочинність і на злочинця.

Епоха Стародавнього сходу (IV–II тис. до н.е.). Видатними мислителями і громадськими діячами цього періоду пропонувалися різноманітні заходи та методи впливу на злочинність: впровадження в суспільну практику жорстких виховних заходів, поліпшення економічної ситуації та добробуту населення, боротьба з корупцією, корегування або зміна суспільно-політичного устрою тощо. *Конфуцій*, наприклад, наголошував на важливості виховання підданих прикладом правителя. Перелічені заходи, окрім широкого теоретичного розповсюдження, у різні періоди діставали і практичного втілення, завдяки цьому сьогодні ми маємо великий досвід практики запобігання злочинності та великий обсяг емпіричного матеріалу для проведення кримінологічних досліджень. У цей період релігія мала значний вплив на практику запобігання злочинності та розуміння природи злочинної поведінки. Такий вплив завжди був неоднозначним і в різні часи призводив до різних, інколи зовсім протилежних результатів (від розповсюдження ідей «не насилля» до возвеличення інституту покарання).

Античний період (VIII ст. до н.е. — V ст. н.е.). Кримінологічні погляди античного періоду були представлені в роботах філософів Стародавньої Греції (*Піфагор, Демокрит, Сократ, Протагор, Платон, Аристотель* та ін.) і Риму (*Цицерон, Сенека, Публій Сір, Горацій, Вергілій, Лукрецій, Ювеналій, Аврелій Августин* та ін.). Це були ідеї: соціального виховання, індивідуальності покарання, гармонізації законодавства, боротьби з корупцією, покращення добробуту населення, соціального та економічного обліку тощо.

На думку давньогрецького філософа *Сократа*, бліді і смагляві люди схильні скоювати проступки. Він вважав, що людина скоює погані вчинки

тому, що не знає в чому його благо, а скоює злочин проти своєї волі, коли перебуває в безпам'ятстві.

З іншого боку, у Давній Греції особливе значення надавалося державному устрою як чиннику, що зумовлює повагу до законів і їхнього виконання. *Протагор* (481 — 411 ст. до н. е.) зазначав, що суспільне життя є результатом політичного мистецтва. Мистецтво правителя полягає в створенні такого державного устрою, за якого всі люди будуть переконані в справедливості законів і будуть вважати за благо їхнього виконання.

Учень Сократа *Платон* (427—347 або 348 до н. е.) вважав, що злочини скоюють ті люди, у чий душі оселилась ідея злочину. А основними рисами, що сприяють скоєнню злочину, є розніженість і неробство (надлишкова розкіш), низькодуховні почуття та бажання скоювати зло (бідність). Платон у багатьох своїх творах розмірковував над проблемами права й законодавства. Він розвинув положення про соціальні перебудови як чинники, що перешкоджають злочинності, оскільки розглядав порушення законів як наслідок величезної хвороби держави, джерелами якої є міжусобиця й поляризація доходів бідних і багатих. На його думку, допустимим є чотирикратне перевищення майна заможних над бідними. Платон також вважав, що слід створювати законодавство, щоби випереджати події, тобто вперше звернув увагу на негативну роль безкарності як однієї з основних причин правопорушень.

У творах давньогрецького філософа *Аристотеля* також можна виявити спроби знайти причини скоєння злочинів. З одного боку, він заперечував ідею природженого злочинця, яка пізніше займала уми вчених кінця XIX — початку XX століття. Він вважав, що від самої людини залежить бути доброю чи злою. З іншого — у його роботах можна зустріти висловлювання про зв'язок між формою голови та душевними властивостями. Він констатував спадковий характер розпусних та кримінальних інстинктів. До причин злочинів він також відносив бідність, необґрунтовані привілеї певних соціальних верств і політичне безправ'я інших, національні протиріччя. Він засуджував культ багатства, зазначаючи, що найбільш тяжкі злочини вчиняються через прагнення до надлишку, а не через відсутність предметів першої необхідності. Серед засобів впливу на злочинність він виокремлював такі соціальні чинники: справедливий державний устрій, стабільність законів, беззаперечну їхню перевагу над посадовими особами, боротьбу з корупцією, розвиток економіки, який повинен забезпечувати високий рівень життя, активну участь усіх прошарків населення в різних соціальних справах. Підвалиною стабільності державного ладу Аристотель вважав належну систему виховання.¹

Стародавній Рим дав суспільству не тільки приклади жорстоких засобів впливу на злочинність шляхом застосування таких жорстоких і публічних видів покарання як розп'яття на хресті, страта за допомогою диких тварин, засудження злочинців перед великим скупченням народу, перетворення на рабів дітей за неслухняність батькові тощо.

---

¹ Кримінологія: Загальна та Особлива частини: підручник/ В.В. Голіна та ін.; за ред. В.В. Голіни і Б.М. Головкина. Харків : Право. 2014.

У Римській державі було втілено багато ідей давньогрецьких філософів. У Римі під час довготривалої війни з Карфагеном, яка потребувала надпотужних національних сил, сформувалася особлива система виховання, яка дисциплінувала чоловіків, прищеплювала їм із раннього дитинства поняття про воїнську гідність. У Древньому Римі був перейнятий досвід Спарти. Ця постійна готовність до війни тримала напоготові всю націю і виявилася засобом оздоровлення всіх сфер суспільного життя й ефективним засобом зведення до мінімуму протиправних ексцесів. Цей період, не дивлячись на його драматизм, історики називають золотим століттям великої держави.

У давньому Римі в період правління консула Помпея було проведено перший успішний кримінологічний експеримент, коли полонених піратів не страчували, а переселяли у віддалені від Середземного моря області й наділяли землею, що допомагало перетворити їх зі злочинців на добропорядних слуг суспільства.

Епоха Середньовіччя (VI-XV ст. н.е.) була наскрізь «просякнута» ідеями християнства, що не могло не вплинути на філософський світогляд мислителів того часу. Так, *Августин Аврелій, або Августин Блаженний*, заснував концепцію свободи волі, відповідно до якої людина вільна у виборі вчинків і лише під впливом злої волі, результату вселення в нього злих сил, скоює злочини.

На думку Томи Аквінського (1225-1274), добропорядні особи в змозі регулювати свою поведінку, орієнтуючись на закони природи. Загроза ж покарання необхідна для осіб, які не підлягають переконанню. Цікаві роздуми Томи Аквінського про особливий вид злочинності - злочинність влади. Вплив на цю злочинність на основі законів, головним гарантом яких є влада заможних, дуже складний. Залишається лише вжити рішучих заходів: якщо монарх, носій усієї повноти влади, порушує свої священні обов'язки перед Богом і народом, то його можна усунути насильно. У людей немає іншого вибору, адже монарх стоїть над законами, та їм не підкоряється.

Реформатори церкви - *Мартін Лютер і Жан Кальвін* - заперечуючи християнські постулати аскетизму та борючись з користою та корисливістю, сприяли загостренню конфлікту між багатими та бідними. У країнах протестантизму (Англії, Швеції, Данії тощо) були прийняті суворі закони проти збіднілих громадян (жебраків, волоцюг).

Епоха Відродження (XV-XVIII ст. н.е.). На зміну ідеї теоцентризму (Бог — центр Всесвіту) приходять ідея антропоцентризму (людина в центрі Всесвіту) і гуманізму, тобто зростання особистісного начала, звернення погляду до людини, який осмислюється у всьому різноманітті його позитивних і негативних рис. Саме в цей час з'являється ідея свободної волі, яка властива й нинішньому світогляду. Представники цього періоду: вчені, філософи, письменники були прихильниками теорії природного права і вважали, що метою суспільства є людське щастя, шлях до якого — переустрій суспільства відповідно до принципів, продиктованих розумом.

Праці *Вольтера* (1694 — 1778), *Монтеск'є* (1689— 1755), *Дідро* (1713— 1784), *Руссо* (1712— 1778) заклали підвалини ідей і поглядів учених, яких ми зараз називаємо представниками класичної школи кримінології. Зокрема, *Вольтер* виступаючи проти надмірно суворих покарань, обурювався їхньою безглуздою жорстокістю й рішуче виступав проти страти. Категорично засуджував переслідування людей за богохульство, блюзнірство, чаклунство, за незгоду з догматами віри. Водночас він вказував на необхідність вживання заходів для запобігання злочинам.

Томас Мор (1478—1535) і *Томмазо Кампанелла* (1568— 1639) італійські філософи — утопісти у своїх найвідоміших творах «Утопія» й «Місто сонця» звернули увагу своїх сучасників на ідеї соціальних перетворень як засобу впливу на злочинність. Вони вважали, що приватна власність і гроші породжують злочини, які не можна зупинити жодними законами та санкціями.

Монтеск'є — автор відомого філософсько-правового трактату «Про дух законів», що вийшов у світ у середині XVIII століття. «Покарання, — писав Монтеск'є, — повинно відповідати тяжкості злочину». Дійсно геніальним є висунута ним тезу: «Хороший законодавець не скільки піклується про покарання за злочини, скільки про запобігання злочинів».

Праці вищезгаданих вчених, філософів, діячів епохи Відродження безпосередньо лягли в основу формування кримінології як науки про злочин. Так поступово почали складатися окремі напрями кримінологічного аналізу, які переросли згодом у відповідні кримінологічні школи: біологічну, або антропологічну, і соціальну.

II. Періодизація історії кримінології.

У розвитку кримінології можна виокремити три етапи:

класичний — друга половина XVIII ст. до останньої третини XIX ст.;

позитивістський — з останньої третини XIX ст. до 20-их рр. XX ст. У цей період набули розвитку біологічні (антропологічні), психологічні та соціологічні теорії;

плюралістичний (сучасний) — з 30–40 рр. XX ст. до нашого часу.

III. Кримінологічні ідеї класичної школи

Під **класичною школою** кримінології слід розуміти систему ідей про злочини та запобігання їм, що сформувалась у межах так званої класичної школи кримінального права, яку заснував *Ч. Беккарія*. Серед основних положень, що висуваються прихильниками цієї школи, є визнання кримінального закону єдиним актом, який може встановлювати злочинність і караність діянь, а також проголошення рівності всіх перед законом незалежно від станової належності і привілеїв.

Чезаре Беккарія був послідовником Монтеск'є, і якщо останній лише мимохідь торкнувся злочинності як приватного явища, досліджуючи широке коло суспільних проблем, то Беккарія направив всю свою увагу на проблеми злочинності й покарання за злочини. Саме Ч. Беккарія став автором першої в історії спеціалізованої наукової праці з кримінології — «Про злочини й

покарання» (1764 г.). У своїй праці Ч. Беккарія багато в чому поділяє погляди Монтеस्क'є на те, що краще запобігати злочинам, ніж карати, а кращим засобом їхнього запобігання автор вважав вдосконалення виховання. Основними суб'єктами виховання Беккарія вважав державу й сім'ю, які, на його думку, повинні скласти єдину виховну систему. Виступав проти страти.

Джона Говарда вважають першим англійським реформатором тюрем, а також відомим філантропом. Він доклав багато зусиль для покращення умов утримання в'язнів у тюрмі. Йому вдалося домогтися окремого утримання не тільки чоловіків і жінок, але й ізолювати неповнолітніх злочинців від дорослих та, навіть розділити злочинців залежно від скоєного злочину.

Значний вплив на реформу кримінального права справив *Ієремія Бентам*, який розробив свою теорію покарання у трактаті «Паноптикум». Його ідея про те, що людина прагне отримати максимальне задоволення й мінімальні страждання, стала центральною для кримінального права того часу (хоча вперше на це звернув увагу ще давньогрецький філософ Платон). На загальному рівні Бентам не поділяв діяння на злочинні та незлочинні, адже, на його думку, будь-якою поведінкою керує прагнення уникати страждань та отримувати насолоду. Наполягав на тому, що призначаючи покарання слід брати до уваги обставини, що спонукали особу до скоєння злочину та саму особу злочинця. Вважав за необхідно облаштовувати в'язниці лікарнями, майстернями, школами на засадах одиночного утримання.

Георг Гегель скептично оцінював поліцейську державу. Вважав, що інтереси суспільства повинні гармонійно переплітатися з інтересами особистості.

Пауль Фейєрбах один із перших почав виокремлювати кримінологію в самостійну науку. Розробив кримінально-правову теорію психічного примусу чи психічного залякування, як мети покарання.

IV. Кримінологічні ідеї позитивістського періоду.

Позитивістська школа кримінології дотримується детерміністської теорії, відповідно до якої злочинна поведінка не обирається правопорушником довільно, а зумовлюється соціальними, психологічними, біологічними чинниками або їхнім поєднанням (звідси й отримали назву відповідні теорії). У цей період у людському світогляді складається ідея, згідно з якою можливості науки безмежні й будь-які явища можна пояснити емпіричним шляхом.

Основними напрямками розвитку стали антропологічний і соціологічний.

Антропологічний напрямок. Під впливом позитивізму в середині XIX століття з'явилася робота Чезаре Ломброзо «Злочинна людина, або Природжений злочинець» (1876 г.), яка поклала початок кримінології як самостійної науки.

Чезаре Ломброзо — врач-психіатр, професор медичного факультету в Павії (Італія) понад 30 років своєї наукової кар'єри присвятив дослідженню злочинців, виявлення психофізіологічних закономірностей їхніх організмів, намагаючись пояснити такими особливості злочинної поведінки.

Основні тези книги:

1) існують природжені злочинці, тобто люди, які від народження схильні скоювати злочини, і ніяке виправлення їх неможливо;

2) природжений злочинець володіє певними фізичними (зовнішніми) рисами, за якими його можна розпізнати. Вбивця в нього характеризувався: скляними, холодними, налитими кров'ю очима; великим, часто орлиним носом, загнутим вниз; розвиненими іклами, щелепами і вилицями. Злодій характеризувався рухливістю особи й рук; маленькими блукаючими очима, рідкою бородою, відстовбурченими й незграбними вухами, кривим, втиснув носом. Насильник характеризувався блискучими очима, великими щелепами, роздутими губами, жіночним статурою, сиплим голосом.

3) не можна чекати того моменту, коли природжений злочинець вчинить злочин, його необхідно заздалегідь ізолювати від суспільства.

Теорія Ломброзо, безсумнівно, була піддана й повинна бути піддана критиці. Досить хоча б визнання їм «існування особливих злочинних рас». Практичне застосування цього напряму за суттю своїй нагадує геноцид. Однак не можна не визнати колосальної праці Ч. Ломброзо і його безсумнівного вкладу в розвиток кримінології. Він був першим, хто використав емпіричні методи для вивчення причин злочинності й особистості злочинця.

У Ч. Ломброзо були як критики, так і послідовники, у числі яких Р. Гарофало й Е. Феррі.

Р. Гарофало слідом за Ломброзо прагнув виробити поняття злочину, не пов'язане з правовим визначенням. Р. Гарофало розглядав злочин як аморальний вчинок, який завдає збитків суспільству. Підтримував психологізм поясненні злочинності. Пропонував позбавляти життя людей чий психічні аномалії роблять їх нездатними до життя в суспільстві; частково усувати або піддавати тривалому ув'язненню тих хто віддає перевагу кочовому способу життя; примусово виправляти осіб у яких недостатньо розвинуті альтруїстичні почуття чи які скоїли злочин за надзвичайного збігу обставин.

Енріко Феррі, на відміну від Ломброзо, визнавав вплив низки соціологічних чинників на формування злочинця. Однак йому не вдається піти від лінії антропологічної школи. Феррі у своїй книзі «Кримінальна соціологія» сформулював поняття «небезпечний стан». Він, як і Ломброзо, дав визначення людини, який із моменту народження схильний до злочину — так званий «злочинний тип».

Наступний видатний представник антропологічного напряму в кримінології — це *Зигмунд Фрейд*. Відповідно до теорії Фрейда, усі люди народжуються злочинцями, тільки стає ними меншість. Сутність людської психіки — це інстинкти, над якими тяжіє воля. Якщо воля не пригнічує природний інстинкт, виникає невротичний конфлікт, що виливається в злочин.

Теорія Фрейда швидше психологічна, ніж кримінологічна. Основним її недоліком є повне ігнорування соціальних чинників.

Соціологічний напрям. На противагу антропологічній школі виникає соціологічний напрям у кримінології.

Теорія диференціального зв'язку полягає в тому, що особа засвоює злочинну поведінку не тому, що має до цього схильність, а тому, що бачить багато прикладів кримінальної поведінки. Засновником цієї теорії став *Габріель Тард* (1843–1904). У своїй книзі «Філософія криминології» він скрупульозно, пункт за пунктом критикує всі основні положення Ломброзо і його послідовників. Особлива увага в його роботах приділялася формуванню індивідуальної поведінки, яке знаходиться під впливом суспільства, але не підкоряється йому повністю. Зміна суспільних умов спричинить за собою зміну рівня кримінальності.

Остаточно цю теорію сформулював *Едвін Сатерленд*. Злочинна поведінка виникає в результаті зв'язку окремих людей або груп із моделями злочинної поведінки. Злочинній поведінці вчать в процесі спілкування, здебільшого в групах; за таких умов багато що залежить від тривалості й інтенсивності контактів. Навчання злочинній поведінці не відрізняється від звичайного навчання.

Теорія соціальної дезорганізації (*Еміль Дюркгейм і Роберт Мертон*). *Еміль Дюркгейм* (1858–1917) стверджував, що на індивіда впливають «соціальні чинники», до яких належать зовнішні щодо нього образи мислення, дій. Учений виходив із того, що колективні схильності не є сумою схильностей окремих індивідів, а становлять щось інше, ніж суму поглядів окремих людей. На його думку, суспільна мораль завжди суворіша й безкомпромісна, ніж індивідуальна. Мораль суспільства диктує конкретним людям правила поведінки. Суспільству, що функціонує нормально, завжди притаманний високий рівень згуртованості. Він виявляється в тому, що більшість людей солідарні в ідеалах, уявленнях щодо позитивного й негативного. Періодично в разі порушення суспільної рівноваги, що може статись як через економічне лихо, так і через стрімке підвищення рівня достатку в державі, згуртованість людей послаблюється та суспільство дезорганізується. Зокрема, соціальна дезорганізація виявляється в *явищі аномії*. Цей запозичений із теологічного лексикону термін буквально перекладається як «безнормативність». Під аномією Е. Дюркгейм розумів соціальний факт як такий стан суспільства, за якого значно послаблюється стримувальна дія моралі та суспільство на деякий час втрачає вплив на людину.

Роберт Мертон (*теорія напруги*) доповнив вчення Е. Дюркгейма тезою про те, що причиною аномії може бути суперечність між цінностями, до яких прагне суспільство та можливостями окремих членів суспільства досягти їх за правилами, що встановлені в суспільстві. Це призводить до того, що особа, яка не має можливості отримати ці блага за ustalеними правилами, намагається їх отримати без правил. Так, пропаганді загальноприйнятим в американському суспільстві цілям досягнення особистого успіху й добробуту протистоїть обмеженість доступу до соціально схвалених каналів здобуття освіти, професії, багатства, майна, статусу. Для нижчих прошарків залишається тільки один шлях до успіху — порушення правових норм. Особливо це стосується молоді,

коли вона після «ідеального» виховання, потрапляє в «доросле» життя й зазнає розчарування.

Біосоціальний напрям виник на основі синтезу двох напрямів. Ключовою фігурою тут є *Франц фон Ліст* (1851–1919), який стверджував, що злочин — це результат одночасного впливу біологічних і соціальних чинників.

Інші напрями:

- теорія ендокринного нахилу людини до злочинної поведінки (Р. Фунес), яка причину злочинів бачить в аномаліях залоз внутрішньої секреції людини, що зумовлюють його емоційну поведінку;
- теорія конституціонального схильності до злочинної поведінки (Е. Кречмер, У. Шелдон), що припускає наявність зв'язку між фізичною конституцією людини, психічним складом і типом поведінки;
- хромосомна теорія (П. Джекобс), що зв'язує підвищену агресивність із наявністю в чоловіків зайвої Y-хромосоми;
- теорія «частоти пульсу» (Д. Фарінгтон), що встановлює зв'язок злочинного насильницької поведінки зі зниженим (66 замість 68) серцебиттям;
- клінічна кримінологія;
- генетичні теорії;
- економічна теорія, яка, так само, також далеко не однорідна, і пов'язує злочинність із відносинами власності, розподілом праці й капіталу (К. Маркс), з низьким майновим статусом і бідністю (В. Богнер), з міркуваннями переваги вигоди від злочину в порівнянні з витратами на його вчинення (Г. Беккер);
- соціологічна теорія чинників (А. Кетле);
- статистичний напрям (А. Кетле);
- радикальна кримінологія (К. Маркс і Ф. Енгельс).

V. Неокласична школа кримінології.

Під впливом досі пануючого позитивізму, що розвинувся наприкінці XIX ст. в Італії, класичне розуміння феномену злочинності в кримінології втратило своє значення, але залишилося в правозастосовних органах у вигляді кримінально-правової догматики, що і донині задає тон. У подальшому у кримінології довгий час домінуючою була “медична модель” підходу до злочинності, прихильники якої вважали злочин “симптомом” хвороби, а в злочинці бачили тільки “хворого”, що страждає “розладом особистості” і потребує “лікування”. Після того, як позитивізм у кримінології втратив свою привабливість, зблякла і “медична модель” з її “лікуванням”. На перше місце знову вийшла стара школа, але вже в *неокласичному варіанті*; вона спиралася тепер в основному на політичну економію і раціонально пояснювала походження злочинів суто економічними причинами.

Політеконом *Гаррі С. Беккер* (1968) був першим, хто відновив аргументацію класичної школи кримінології: людина не тому стає злочинцем, що його мотивація відрізняється від мотивації інших людей, а тому, що з аналізу витрат і вигод від своїх дій він робить інші висновки для прийняття

своїх рішень. Злочинці, вважає Беккер, приймають цілком раціональні рішення. Потенційний злочинець перевіряє в межах своїх інформаційних можливостей усі свої шанси і вибирає таку дію, що обіцяє йому за найменших витратах і особливо за найменшим ризиком покарання найбільшу особисту вигоду.

Найвизначнішим представником неокласичної школи є *політеконом* *Ісаак Ердіх*. На його думку, злочинці реагують на спокуси і шанси так само, як і несхильні до злочинності люди. Кримінально-карані діяння, особливо майнові злочини, здійснюються ними як нормальні ринкові операції, коли незабаром очікувана вигода перевершує витрати.

Подібні економічні моделі, порівнювані з моделлю Ердіха, були розроблені стосовно жіночої злочинності *Анн Бартель* (1979), і до випадків викрадення літаків *Вільямом Ландесом* (1979). Витратний метод аналізу крадіжок зі зломом запропонував *Вільям Кобб* (1973), *Грегори Кром* (1973) і *Дж. Патрік Ганнінг* (1973). В усіх аналізах витрат-вигод у випадку крадіжки зі зломом результатом був висновок, що в порівнянні з легітимними заняттями крадіжка зі зломом є вигіднішою.

Вчені *Гордон Таллок* (1980) і *Філіп Кук* (1980) були переконані в ефективності залякування покаранням.

Вчені *Шломо Шохам* і *Роель Шиннар* (1975) спробували проаналізувати ризик віктимізації і криміналізації.

V. Сучасна школа кримінології.

Концепція стратифікації з'явилася під впливом соціології, що поглиблює уявлення про структуру сучасного суспільства. Суспільство складається не тільки з класів, а й з інших соціальних груп, які створюються на різноаспектній основі (професійній, національній, віковій, ідейній, статевій та ін.). Між цими групами (стратами) є суперечності, виникають конфлікти, що стають джерелом невдоволення, а іноді й поштовхом до порушення закону.

Теорія конфлікту культур (Т. Селлін), згідно з якою, оскільки людина протягом усього життя змінює свою належність до різних соціальних груп, кожній із яких властива певна система поглядів, уявлень, норм поведінки тощо, то всякий перехід від однієї системи культурних координат до іншої (так само, як і всяка спроба поширити норми однієї культури на іншу) супроводжується зіткненням або конфліктом культур, який і породжує девіантну поведінку (водночас наголошується, що нестандартну поведінку в рамках однієї культури може бути цілком легалістський у рамках іншої);

Інтераціоналізм (учення про взаємодію). Згідно з цією концепцією, причини злочинності можна подати схематично. Ядром концепції є постулат про те, що злочинна поведінка — це результат взаємодії особи та середовища. Зауважимо, що радянська кримінологія свого часу значно збагатилась ідеями інтераціоналістів, насамперед, щодо пояснення механізму вчинення конкретного злочину, що є наслідком зіткнення особи, котра має негативні нахили, із несприятливою життєвою ситуацією.

Теорія стигматизації, або символічного інтеракціонізму (Г. Мід, Ф. Зак), що зв'язує злочинну поведінку з тим, що людина, до якої офіційно прикріплений ярлик (стигма) делінквента, починає асоціювати себе з відповідною соціальною групою і поводитись відповідно до цього позначення, з огляду на це робляться висновки про неприпустимість «драматизації зла», про обережне підході до офіційної стигматизує реакції.

VI. Історичний розвиток кримінологічної науки на території сучасної України

До жовтневого перевороту 1917 р. вітчизняна кримінологія розвивалась у межах кримінального права. Науковцями, яких можна із сьогоднішніх позицій назвати кримінологами, були М. П. Чубинський, Г. І. Волков, О.Ф. Кістяківський. Кримінологічні проблеми висвітлювались В.А. Лісовським, С.А. Богородським

У період між 1918 і до початку 1930-х рр. у СРСР спостерігався бурхливий розвиток кримінології. Створювалися кабінети з вивчення злочинності та особи злочинця (Одеса, Харків, Київ, Москва, Саратов), проводилися ґрунтовні дослідження мотивації злочинної поведінки, узагальнювались дані соціологічних і психологічних спостережень щодо різних категорій злочинців, видавалися збірники статей і монографії. Для наукових праць того часу характерною була відносна незалежність від ідеологічних догм. Використовувалися досягнення таких наук як біологія, психіатрія, психологія. Однак на початку 1930-х рр., у зв'язку з перетворенням країни в диктаторський комуністичний режим на чолі з Й. Сталіним, під приводом боротьби з ломброзіанством, кримінологію було знищено.

Її відродження в СРСР почалось із кінця 1950 — початку 1960-х рр. З 1963 р. кримінологію почали викладати в юридичних ВНЗ. В Україні наука почала відновлюватись у Київській вищій школі МВС СРСР (нині Національна академія внутрішніх справ України) завдяки зусиллям професора П. Михайленка. Кафедру кримінології в Харківському юридичному інституті було створено в 1972 р.

У кримінології часів СРСР домінував марксистський класовий підхід до вивчення злочинності, що розглядав це явище як наслідок в основному класових і суспільних суперечностей. Злочинність визнавалася обов'язковим атрибутом лише капіталістичного суспільства. Незважаючи на це, в Україні проводилися ґрунтовні прикладні дослідження таких відомих українських кримінологів, як І. М. Даньшин, А. П. Закалюк, А. Ф. Зелінський, І. П. Лановенко, І. К. Туркевич.

Найбільш розробленими в теоретичному плані були розділи про особистість злочинця, детермінацію та запобігання як злочинності загалом, так і її окремим видам: розкраданню державного й суспільного майна, злочинам проти особи, крадіжкам, грабежам, розбоям; хуліганству; злочинам, пов'язаним із порушенням правил безпеки руху на автотранспорті; злочинам неповнолітніх

і молоді; також досліджувалися проблеми взаємозв'язку алкоголізму, наркоманії зі злочинною поведінкою.

Із набуттям незалежності українська кримінологія почала активно розвиватися. У працях вищеназваних українських учених, а також професорів В. В. Голіни, О. Г. Кальмана, О. М. Костенка, О. М. Литвака, В. О. Тулякова та ін. набули розвитку актуальні проблеми сьогодення: загальнотеоретичні і прикладні проблеми запобігання злочинності, економічній злочинності, методологічні проблеми пізнання злочинної поведінки на основі принципу натуралізму, зв'язку злочинності й урбанізації, тіньової економіки, віктимології.

На початку ХХІ ст. вітчизняна кримінологія, маючи значну базу нових знань та нових спеціалістів, вийшла на наступний етап свого розвитку. У цей період чималий вклад у розвиток фундаментальних і прикладних кримінологічних досліджень внесли В. С. Батиргарєєва, Б. М. Головкін, С. Ф. Денісов, В. М. Дрьомін, О. М. Литвинов, О. Ю. Шостко.

Відомим в Україні та за її межами став створений у Харкові в 1995 р. Науково-дослідний інститут вивчення проблем злочинності імені академіка В.В. Сташиса Національної академії правових наук України. Одним з основних наукових напрямів роботи НДІ є надання пропозицій щодо внесення відповідних змін та доповнень до законодавчих та інших нормативно-правових актів України, які регулюють різноманітні аспекти боротьби зі злочинністю.

Однак найбільшою проблемою до цього часу залишається впровадження в практичну діяльність правоохоронних та інших державних органів і недержавних органів теоретичних наробок науковців.